Bernáth Gábor

Harc a jelenlétért és a jelentésért
A magyarországi szélsőségesek és a média fősodrának rutinjai

A tanulmány a releváns magyarországi és a bőséges nemzetközi szakirodalom egy része és a többségi média 24 vezető szerkesztőjével készült interjúkutatás alapján tekinti át azokat a válaszokat, amelyeket a média fősodra ad a szélsőjobboldali médiastratégiákra. Az interjúk kitérnek arra is, hogy az egyes szerkesztők milyennek látják a szélsőségesek kapcsán a társadalmi diskurzust befolyásoló kormányzati, politikai és civil szereplők tevékenységét, és megpróbálják feltárni a napi szerkesztőségi rutinokat is.

1. Növekvő nyomás – alacsony fokú szakmai párbeszéd

A szélsőséges csoportok (hogy kik is ők, arról később) megerősödése és a szélsőséges beszéd terjedése szerte Európában nagy ívű elemző munkára ösztönözte a kutatókat, és a korábbinál jóval intenzívebb szakmai párbeszédre késztette a médiát. Magyarországon a gazdag elemzési gyakorlat ellenére az újságírószakma alacsony intenzitású és meglehetősen szűrt, olykor a politikai szekértáborokon belül maradó párbeszédet folytat a szélsőséges beszéd, megközelítések és médiagyakorlatok által felvetett szakmai kihívásokról. Az elmúlt években kevés aktivitás történt e területen: érdemes kiemelni egy korai informális főszerkesztői találkozót, két konferenciát,[1] néhány előadást[2] és három-négy publikációt.[3]

Ez a tanulmány a releváns magyarországi és a bőséges nemzetközi szakirodalom egy részének áttekintésén és a többségi média[4] 24 vezető szerkesztőjével[5] 2013-ban készült interjúkutatáson alapul.[6] Az interjúk kitérnek arra is, hogy az egyes szerkesztők milyennek látják a szélsőségesek kapcsán a társadalmi diskurzust befolyásoló kormányzati, politikai és civil szereplők tevékenységét, és megpróbálják feltárni a napi szerkesztőségi rutinokat is.[7]

---

1 Lásd a Demos Alapítvány rendezésében 2008 szeptemberében tartott „Szélsőjobboldal és média" című, illetve a Political Capital által 2012 októberében rendezett „Strategies Against Right-Wing Extremism in Eastern and Western Europe" című konferenciát.

2 Lásd a Policy Solutions kerekasztalbeszélgetés-sorozatát 2013 nyarán.

3 Lásd Barta (2008), illetve néhány, a nyilvánosságot is érintő elemzést: Political Capital (2008, 2009); Bíró és munkatársai (2012); Policy Solutions (2011).

4 A szélsőséges csoportok megerősödésében szerte Európában kulcsszerepet játszott az internet, különösen a web2-es alkalmazások elterjedése után. E fordulat kiteljesedése valószínűleg tovább szegmentálja majd a közönséget, és ez a hagyományos médiumok jelentőségének további csökkenéséhez fog vezetni. E tanulmány mégis elsősorban a magyarországi médiumok fősodrára koncentrál. A felmérések szerint egyelőre Magyarországon van ok a média fősodráról beszélni: az emberek elsődleges tájékozódási forrásai a televíziókhoz, egyes bulvárlapokhoz és a nagyobb internetes hírportálokhoz köthetők.

5 Az interjúalanyok és az interjú készítésekor betöltött pozíciójuk: Bednárik Imre főmunkatárs, Népszabadság; Dési János főszerkesztő-helyettes, Népszava; Dudás Gergely főszerkesztő, Index; Erdei Tamás főszerkesztő, Metropol; Gál Gyula főszerkesztő, Helyi Téma; Gavra Gábor főszerkesztő, hvg.hu; Gazda Albert főszerkesztő, Origo; Gazsó L. Ferenc tartalom-előállításért felelős vezérigazgató-helyettes, MTVA; György Bence hírigazgató, TV2; Hadas Krisztina főszerkesztő, RTL2 Forró nyomon; Kotroczó Róbert hírigazgató, RTL Klub; Kováts Mihály felelős szerkesztő, RTL Klub Házon kívül; Kövesdi Péter főszerkesztő, Hír24; Kruzslicz Dávid szerkesztő, RTL Klub Híradó; Murányi Marcell főszerkesztő, Blikk; Nádori Péter elnök, Magyar Tartalomszolgáltatók Egyesülete, korábbi főszerkesztő-helyettes, Bors; Németh Szilárd hírigazgató, ATV; Olajos Gergő vezető szerkesztő, M1 Kék fény; Pach Ferenc hírigazgató, MTI; Pásztor Zoltán intendáns, MR Kossuth Rádió; Pindroch Tamás főmunkatárs, Magyar Hírlap, Echo TV; Rákóczi Péter főszerkesztő, HírTV hír- és háttérműsorok; Szőnyi Szilárd főszerkesztő-helyettes, Heti Válasz; Weyer Balázs elnök, Főszerkesztők Fóruma. A Magyar Nemzet kivételével minden tervezett interjúalany alkalmat adott a beszélgetésre, amit ezúton is köszönök nekik. Az interjús kutatás támogatásáért az Open Society Foundation Magyarországnak tartozom köszönettel.

6 Azóta a válaszadók egy részének pozíciójában és néhány médium stratégiájában is változás állt be. E változások nem olyan mértékűek, hogy az általános képet módosítsák.

7 Mint minden interjús kutatásban, a legnagyobb kihívás a „begyakorolt" válaszok elkerülése volt. Különösen erősen érvényesülnek ezek olyan kérdések kapcsán, ahol erőteljesek a címkézések és ahol a szereplők igyekeznek elkerülni a rasszizmusbélyeget. E „megszépítések" egyik kontrollja a valós médiaábrázolásokkal való szembesítés lett volna, ez azonban több okból is csak részben érvényesülhetett. Egyrészt az utóbbi időben nem készültek olyan részletes elemzések, amelyek a szélsőségesek jelenlétét és jellegzetes ábrázolását tárnák fel a többségi médiában. Ezek hiányában egyes konkrét esetek bemutatása jelenthetett volna referenciapontot, aminek lehetőségét az interjúkra rendelkezésre álló, általában nem több, mint egy órányi idő rövidsége is korlátozott.

2. Kik a szélsőségesek?

Azzal kapcsolatban, hogy kiket tekintsünk szélsőségeseknek, nincs konszenzus Magyarországon a többségi médiumok vezető szerkesztői körében.[8] Volt azonban egy olyan közös mag is a válaszokban, amely e megkötéssel mégis lehetővé teszi az interjúkban elhangzottak összevetését. A szélsőségesek meghatározása a jelenlegi politikai palettán viszonylag egyöntetű volt a parlamenten kívüli szélsőjobboldali csoportok esetében,[9] ám nagy dilemmát jelentett a Jobbik megítélése. Az egyik televíziós szerkesztő így fogalmazta meg ezt a dilemmát:

> „A szélsőségesség önmagában – az én olvasatomban – a fősodortól való eltérő gondolkodás. Ami azért nehéz, mert valamilyen módon azért legitimálják ezeket az erőket azzal, hogy 2010-ben a parlamentben például a Jobbiknak közel 50 parlamenti helyet biztosítottak a választópolgárok. Ezzel valamilyen módon a szélsőségességekből, a szélsőséges erőkből kiemelkedtek."

A 24 interjúalanyból 15 egyértelműen, négy fenntartásokkal tartotta szélsőségesnek a Jobbikot, öten – köztük több közszolgálati szerkesztő – kerülte e címkének a pártra való használatát.

Nincs könnyebb dolgunk akkor sem, ha a tartalmi kérdések felől közelítünk: Cas Mudde, a szélsőséges politika egyik fontos kutatója

> „1995-ben megjelent könyvében akkurátusan kiszámolta, hogy legalább 26 eltérő meghatározás létezett arról, mi a jellemzője a radikális jobboldali populizmusnak/szélsőjobboldaliságnak, s ezen meghatározások 58 fontos tulajdonságot soroltak fel. Az 58 tulajdonság közül 5 olyan közös jellemzőt talált, amelyek megtalálhatóak voltak legalább a szerzők felénél. Az öt közös tulajdonság a következő: a nacionalizmus, a rasszizmus, az idegengyűlölet (xenophobia), demokrácia-ellenesség, valamint az erős állam vágya" (Tóth, 2013: 7).

És mindez még csak a jobboldali szélsőségesek definíciója kapcsán felmerült dilemmákra utal. A szélsőséges beszéd határai nem húzhatók meg élesen. Az ezzel kapcsolatos magyarországi bizonytalanságot mi sem mutatja jobban, mint hogy igen hasonló tartalmú megállapítások olykor tiltakozáshoz, más esetekben az illető megvédéséhez vezetnek. Egy megnyilatkozás mintha sokkal inkább attól minősülne szélsőségesnek, hogy ki vagy kiről mondja, mintsem tartalma alapján. Áldozati csoportonként is máshol húzódnak ezek a határok. Ma a nyílt megbélyegzés elterjedtsége és szalonképessége más a zsidó, mint a cigány vagy az LMBT-közösség esetében. E különbségek könnyen beláthatóak: elég bizonyos fősodrú médiaszövegekben, politikusi megnyilvánulásokban kicserélni a csoportkategóriákat.

Az interjús kutatásban viszonylagos egyetértés volt a szélsőségesség tematikus jellemzőit illetően. A bármely csoport kirekesztésére irányuló politika volt az egyik csomópont: „az emberek kollektív bűnösségének megállapításáról társalgó csoportok", „akik uszító, kirekesztő dumát nyomnak". Többen hangsúlyozták, hogy „az erőszakkal való fenyegetés", „a bármilyen szinten kokettálás az erőszakkal" fontos eleme a szélsőséges politikának. Több interjúban felmerültek olyan további témák, amelyek a rasszizmus-alapú megközelítést tágították, egyesek szerint pedig nem az egyes megnyilvánulásokat, hanem azok rendszerszerűségét és formáját is mérvadóknak kellene tekinteni:

> „…mikor (az egyik) cikkünket a Kuruc.info szemlézte, abban nem volt köszönet. Mert ők ugyanezeket a mondatokat, gondolatokat kifejezetten antiszemita indulattal, gyűlölettel, érzelemmel átitatva teszik, mondják, írják. Magyarul: mennyi minden múlik a formákon!"

8 A kutatás e csoport körülírását az interjúalanyra hagyta, a saját definíció megalkotása után folytatódott az interjú.

9 A baloldali szélsőségesekre külön rákérdeztem, ezek kapcsán szinte egyöntetűen a súlytalanságot, a láthatatlanságot emelték ki.

3. A szélsőségesek és a médiában zajló reprezentációs küzdelem

A Policy Solutions a témában született elemzései szerint a még csak nem is mindegyik főszerkesztő által szélsőségesnek tartott Jobbik támogatottsága 2011-ben messze meghaladta a média fősodrában való jelenlétét. A legnézettebb kereskedelmi televíziókban rendkívül ritkán kaptak szót, a Magyar Rádióban például az esetek hat százalékában szóltak róluk a hírek, „a Jobbik irányában pozitívan elfogult lapok nem tartoznak a legolvasottabb sajtótermékek közé" (az elemzések összefoglalásáért lásd Bíró et al., 2012).

Ahhoz azonban, hogy a szélsőséges retorika ennek ellenére erősödjön, sok egyéb tényező is hozzájárulhat, nem csupán a szélsőségesek erős jelenléte. Egyes fősodrúmédia-gyakorlatok (erről később) mellett legalább ekkora szerepük lehet ebben a szélsőséges diskurzusokkal kapcsolatos viták átpolitizáltságának, a civilek gyenge hangjának, vagy éppen annak, hogy sem egyértelmű és erős szakmai, sem hatósági gyakorlatok nem közvetítenek hatékony ellendiskurzust.

A magyarországi romákkal kapcsolatos diskurzusban például szinte a teljes politikai spektrum a foglyává vált a „cigánybűnözés" retorikájának. Juhász Attila egy elemzésében érzékenyen mutatja be, hogy a szélsőjobboldal, amely 2006-tól folyamatosan és egyre erőteljesebben és tervezetten építette be a „cigánybűnözés" kifejezést a közbeszédbe, ezt azért tehette meg ilyen könnyen, mert „a sajtó, a véleményformálók, a parlamenti pártok politikusai, a kormány tagjai és más közszereplők szinte egyöntetűen megerősítették azt a vélekedést, miszerint a »cigánybűnözés« szó kimondása »az igazság« felszínre törésével egyenlő" (Juhász, 2010: 16). (A bűnelkövetők etnikai hovatartozásával kapcsolatban a rendszerváltás előtt gyűjtöttek a hatóságok utoljára adatokat Magyarországon. Az ezek alapján készült elemzések [például Tauber, 1988] azt bizonyították, hogy a romák körében nem nagyobb a bűnözés, mint a hasonló szociális helyzetű csoportok körében, és a bűnözés elsősorban a szociális helyzet, és korántsem kulturális vagy „genetikus" okok által befolyásolt.)

A szélsőségesekkel és a rasszizmussal kapcsolatos viták ma Magyarországon erősen politikai meghatározottságúak: mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy a közszereplők egy jó része a szélsőségesekéhez nagyon hasonló érvelések mellett is felmentést kap az alól, hogy szélsőségesnek bélyegezzék.

A rasszizmus elleni fellépésben és a politikai relativizálással szembeni önálló normafenntartásban is fontos szerepük lehetne a különböző hatóságoknak, hivataloknak. Ám az elmúlt években Magyarországon a legkülönfélébb területeken történtek olyan esetek, amelyek kapcsán felmerült, hogy a hatóságok ellentmondásos vagy éppen bagatellizáló gyakorlatot folytatnak, a médiahatóságtól kezdve[10] az igazságszolgáltatás gyakorlatáig, miután volt időszak, amikor rasszista erőszakért éveken át kizárólag romákat ítéltek el.[11] Vagy amikor a rendőrség Devecserben tétlenül nézte, hogy kövekkel dobálnak masírozó szélsőségesek romák házaira – később pedig úgy nyilatkozott, hogy a rendezvény „nem vesztette el békés jellegét".[12]

A szakmai testületek ritkán foglalnak állást azokban a kérdésekben, amelyek mentén a szélsőjobboldal nemegyszer áltudományos igazságokkal megtámogatott mitológiája kialakult. A szélsőjobboldal, amely előszeretettel hivatkozik saját tudósaira, szakmai „hivatalos" tekintélyeire, ritkán kényszerül arra, hogy tudományos kritikákra kelljen válaszolnia. Ezért is fontos kivétel a Történelemtanárok Egyletének tevékenysége például a szélsőjobboldali történelemátírással szemben, vagy az Országos Kriminológiai Intézet állásfoglalása (OKRI, 2009), amely a „cigánybűnözés" kategória használatának tarthatatlanságát fogalmazta meg – ám alig kapott nyilvánosságot. Bayer Zsolt egy nagy visszhangot kapott publicisztikája kapcsán, amelyben a cigányok „jelentős részét" állatokhoz hasonlítja,[13] négy médiatanszék döntött úgy: a Magyar Hírlapnál végzett szakmai gyakorlatot nem fogadja el teljesítettnek.[14]

10 Lásd http://media.mandiner.hu/cikk/20120731_elemzok_a_mediatanacs_nem_akadalyozza_meg_a_szelsoseges_eszmek_terjedeset (utolsó letöltés: 2014. július 8.) A Bayer-publicisztikáért ugyanakkor 250 000 forint büntetés megfizetésére kötelezte a lapot, megállapítva: a cikk nincs összhangban a médiaalkotmány 17. paragrafusával, amely a gyűlöletbeszéd és a kirekesztő tartalom közzétételének tilalmát rögzíti.

11 A Büntető Törvénykönyv 174/B paragrafusa 1996 júniusában lépett hatályba, és eredetileg a valamely nemzeti, etnikai, faji vagy vallási csoporthoz tartozó személyek elleni erőszakot büntette. 2009 februárjában módosították a törvényt; ennek eredménye, hogy most már nem csak az említett csoportok, hanem a „lakosság egyes csoportjai" elleni erőszakot szankcionálja. Lásd még http://index.hu/belfold/2013/05/09/itelet_a_rasszista_buncselekmenyekkel_vadolt_ciganyok_ugyeben (utolsó letöltés: 2014. július 8.).

12 Lásd http://tasz.hu/politikai-szabadsagjogok/etnikai-mocskolodas-es-megkovezes-bekes-jelleggel (utolsó letöltés: 2014. július 8.).

13 Bayer Zsolt: Ki ne legyen. *Magyar Hírlap*, 2013. január 5. (utolsó letöltés: 2014. július 8.).

14 Lásd http://eduline.hu/felsooktatas/2013/1/11/kommunikacio_media_tanszekvezetok_kozlemeny_PE67G2 (utolsó letöltés: 2014. július 8.).

4. A szélsőséges értelmezések térnyerése

A szélsőséges beszéd ma nem kizárólag a szélsőségesek sajátja – az előítéletes általánosítások vagy az olyan magyarázatok, amelyek társadalmi kérdésekre etnikai jellegű magyarázatokat adnak, szelídebb-durvább formában máshol is rendszeresen felbukkannak. A szélsőséges gondolat egyik hatása, terjedésének pedig az egyik nagy lehetősége éppen ez: e gondolatok finomabban megfogalmazva sok helyről köszönnek vissza. Eközben „valódi rasszizmusnak" már csak a szélsőségesek nyelvét tekinti a közvélemény, ezért szalonképessé teszi a hasonlóan leegyszerűsítő, csak szelídebben megfogalmazott és kódolt magyarázatokat.

Az interjús kutatásban a legszélesebb körben osztott vélekedést talán az alábbi idézet fejezi ki:

> „Átszakadt egy gát. […] Átjött egy csomó szenny a gátszakadással. […] Olyan beállítások, olyan előítéletek, olyan, előítéletekre épített megbélyegzések, amik nyilvánvalóan mérgezik a társadalmi légkört […] Emellett viszont, azt gondolom, ha van valami értelme is a dolognak […] az együttélésnek van egy csomó problémája, a szegénységnek van egy csomó problémája. […] Azt gondolom, bizonyos kérdésekről nyíltabban beszélnek, beszélünk, ami jó, de ezt nem szeretném semmiképpen a Jobbik javára írni, hogy ezt ő tette lehetővé. […] De alapvetően mégsem a jó hozadékát szeretném kiemelni ennek az egésznek, hanem hogy a nyilvánvalóan egyoldalú, előítéletes, megbélyegző beszéd majdhogynem szalonképessé vált, amiről meg azt gondolom, hogy egy súlyos kérdés."

5. Más médiumok megítélése

Az interjús kutatás alapján a szélsőségesek és a velük kapcsolatos média-megközelítések kapcsán minimális konszenzus sincs az újságíró szakmában. A nyilvánosság és a szélsőséges politika kapcsán született egyik tanulmány három olyan megközelítést ír le, amely esetében az eltérő szándékok ellenére is a szélsőségesek erősödése lehet az eredmény. Az egyik a túldramatizálás, amikor a problémát eltúlozva, általánosságban reagálva mutatják be a szélsőségeseket – nem cáfolva, ellenpontozva vagy vitatva konkrét nézeteiket. A másik a bagatellizálás, amely során a média a valós súlyánál gyengébbnek, jelentéktelenebbnek mutatja a szélsőségeseket, ezzel lehetőséget teremtve arra, hogy kevésbé radikális szavazók figyelmét is felkeltsék. A harmadik eset a szélsőségesek és elképzeléseik támogatása (Barta, 2008). Mindhárom megközelítésre van példa a magyar nyilvánosságban, ami nem meglepő egy többé-kevésbé plurális médiapiacon. Az azonban már meglepő, hogy a fősodrú média főszerkesztőivel készült interjúk során még a hasonló politikai orientációt követő médiumoknál is igen nagy mértékben tértek el a válaszok, amikor azt kértük: 16 médiumot helyezzenek el ezekben a kategóriákban (lásd az alábbi táblázatot).[15]

15 Hogy az egyes szerkesztők véleményét valamiképpen összevethessük, egy kártyatesztet alkalmaztam. Az interjúalanyokat arra kértem, hogy 16 médiumot rendezzenek egy-egy témakörben a dramatizál/bagatellizál/támogat kategóriákba. Tudván, hogy a szerkesztők egy része nem szívesen bírál más szerkesztőségeket nyilvánosan, azt kértem, mindezt lefordított kártyákkal tegyék meg, így azt, hogy az egyes médiumokról mit gondolnak, nem kellett megmondaniuk, csak az egyes kategóriákba sorolt médiumok számát rögzítettem. Két kérdésben kértem, hogy az interjúalany rakja ki a kártyákat: választhatott egy témát, egy másikat én magam (ha ő nem ezt választotta, abban az esetben én a „cigány–magyar-együttélés" kérdését választottam). Tizenöt interjúalany vállalkozott a kártyatesztek kitöltésére. A 16 felkínált médium: Népszabadság, Magyar Nemzet, Magyar Hírlap, Népszava, Blikk, Lánchíd Rádió, Inforádió, Klubrádió, M1, Duna TV, Hír TV, Echo TV, Magyar Demokrata, Élet és Irodalom, 168 óra, Index. Magamtól nem ajánlottam fel, de amennyiben az interjúalany felvetette, további kategóriák is felmerülhettek a válaszadáskor. Ebből a szempontból a legtöbben a „korrekt" kategóriát, míg mások vegyes kategóriákat (például dramatizál-bagatellizál) alkottak. Mivel a „jól kezeli" kategóriát nem ajánlottam fel, és lehetettek, akik szabálykövetésből nem akartak ilyet alkotni, az összkép némiképp kritikusabb, mint ahogy a valós helyzetet látják a szerkesztők. Az eredeti hipotézist, a vélemények közötti nagy szórást mindezt nem befolyásolja.

Az adott kategóriákba rendezett médiumok száma a szélsőségeseknek a „cigány-magyar együttélés" kapcsán jellemző megközelítéséről

jól kezeli	bagatellizál	dramatizál	támogat	n.a	más
5	2,5		1,5	3	„használ" (4)
6		3	5	2	
3	4	5	4		
6	1	2	3	4	
7	1	3	5		
	4	6	6		
4	0	4	7	1	
3,5	5	4	1,5	2	
	2	6	4	4	
	7	4	5		
4	3	4	3	2	
5	7	1	3		
	5	5	5	1	
	4	4	5	3	
1	2	6	3	4	

A fenti táblázatból jól látható, hogy a válaszoló szerkesztők kétharmada bevezette a „jól kezeli" kategóriát, a legnagyobb érték ebben a mezőben hét, a legkisebb egy volt. Nem dolgunk megítélni, hogy a tesztben szereplő médiumok milyenek, és ezek alapján ez az arány jó-e vagy rossz – a vélemények nagy szórása önmagában azt mutatja, hogy a fősodrú médiumokban nem hogy konszenzus, de minimális egyetértés sincs azzal kapcsolatban, hogy a szélsőségesek retorikája milyen támogató, bagatellizáló vagy dramatizáló médiakörnyezetre számíthat. A támogatás mértéke az 1,5-ös súlyozott értéktől a 7-ig terjedt (ez az interjúalany tehát azt mondta, hogy a felkínált médiumok majdnem fele egyenesen támogatja a roma közösség kapcsán a szélsőséges diskurzust). További egy válaszadó hat médiumra, és öten öt médiumra mondták ugyanezt, ez a válaszadók csaknem fele.

6. Szerkesztőségi gyakorlatok és rutinok

A reflektált álláspontoknál is fontosabbak azonban azok a szerkesztőségi gyakorlatok, rutinok és megközelítések, amelyek akár önkéntelenül is a szélsőségesek narratíváit támogathatják. Ilyenek a szélsőségesek témáival egybevágó napirendek vagy a leegyszerűsítő megközelítések (Karácsony & Róna, 2010). Ilyen a szélsőjobboldal „ők" és „mi" eljárásainak átvétele olykor a nem politikai műsorokban,[16] valamint ilyenek a sztereotip témaválasztások is, és e narratívák megerősödését eredményezhetik a sztereotipikus bemutatások is. Magyarországon ebből a szempontból jól kirajzolódnak a témasztereotípiák mind az LMBT-közösség (Takács, 2004; Takács et al., 2007), mind a roma közösség (Bernáth & Messing, 2012) esetében. Ugyanez igaz a szóhasználatra is: a szélsőségesek beszédmódja sok esetben olyan hívószavak köré épül, amelyek vagy olyannyira megszokottá váltak, hogy valódi jelentésükbe bele sem gondolunk, vagy éppen most zajlik a kisajátításuk és átértelmezésük (Bartlettet al., 2012). A Political Capital arra hívja fel a figyelmet, hogy

> „…a hazai nyilvános közbeszéd sok vonatkozásban a szélsőjobboldali értelmezés foglyává válik. A radikális jobboldal egyes fogalmain keresztül (például »magyarellenes«, »magyargyűlölő«, »cigánybűnözés«) a szélsőjobboldali ideológia egyes elemei lopakodó módon beépülnek az általános társadalmi közbeszédbe és közgondolkodásba […]

16 Például M1 „Másfélmillió lépés Magyarországon", 2013. július 27.

> a közvélemény, a média és a jogalkalmazók (ügyészség, bíróságok) ingerküszöbe is rendkívüli módon megemelkedett a gyűlöletkeltő, uszító kijelentésekkel szemben" (Political Capital, 2008).

A jellegzetes médiabeállítások az érv- és szókészlet átvételén túl több más módon is támogathatják a szélsőségesek narratíváit. Az egyik ilyen a rasszizmus extremizálása: a rasszizmus olyan beállítása, mintha az kizárólag a szélsőségesekre lenne jellemző. Jól mutatja ezt az átalakulást a magyarországi romák kapcsán készült tartalomelemzés: 2011-re radikálisan átalakult a rasszizmus, az előítéletesség, a diszkrimináció ábrázolása. Míg az ezekkel a témakörökkel kapcsolatos médiafigyelem a rendszerváltást követően folyamatosan növekedett, 2011-re az etnikai diszkrimináció hétköznapi rasszizmus által táplált esetei szinte teljesen eltűntek a médiaképből. Bár az előítéletek és a rasszizmus reprezentációja kisebb mértékben növekedett, ezt két nagyobb, a szélsőségesek által kezdeményezett ügy: a gyöngyöspatai gárdistaakciók (az ide sorolható cikkek 38 százaléka) és a romákkal szembeni támadások tárgyalása (35 százalék) határozta meg. Összesen tehát az előítéletesség és rasszizmus témakörét érintő tudósítások majdnem háromnegyedét a szélsőségesek akciói tették ki (Bernáth & Messing, 2012).

Egy másik ilyen eljárás a szélsőségesek normalizálása, amelyben kiemelt szerepük lehet a bulvárbemutatásoknak. A szélsőséges politikusokat magánemberként, családi körben bemutató portrék szintén hozzájárulhatnak a szélsőségesek nagyobb elfogadottságához – erre nemcsak a politikai propagandisták növekvő erőfeszítései, de azok az elemzések is utalnak, amelyek Magyarországon is a politika és a populáris kultúra kölcsönhatásának növekedését mutatják.[17] Úgy tűnik, ezzel a magyar bulvármédia is tisztában van: igen ritkák kerülnek szélsőségesek ilyen szerepbe. Az egyik interjúalanyunk így fogalmazta ezt meg:

> „A magyar bulvársajtónak sok rossz tulajdonsága van, de nem tartozik [ezek] közé, hogy a társadalmi különbségeket táplálná. […] Nagyon sokféle elméletíró, kortárs kommentátor szerint rettenetes példák vannak Németországban, Angliában is – amik amúgy a legjobb állapotban lévő és legfejlettebb demokráciák –, hogy bulvárlapok a társadalomban meglévő sötét, adott értelmezések szerint kártékony előítéletekre ültek fel, azokat fokozták, gerjesztették. Ilyesmi nálunk, ha visszanézed az elmúlt szűk 20 évet, mióta van komolyabb nyomtatott bulvársajtó, ilyen soha nem volt. Nem volt hecckampány a cigányok ellen, ha megjelentek statisztikák, inkább azért jelentek meg, hogy megmutassák az embereknek, hogy hiába gondolják ők úgy, hogy minden bűnöző cigány […] ez a valóságban egyáltalán nem így van. […] Soha nem fordult elő, hogy rájátszott volna ezekre a dolgokra a Blikk vagy – néhány megbicsaklástól eltekintve – a kereskedelmi tévék híradói."

Ám ha ez igaz is, más felületeken – például sokáig az RTL Klub más műsoraiban – a szélsőségesek cigányképéhez igen hasonló ábrázolásokat sugároztak (vö. Monori & Kozma 2010). Az egyik lapszerkesztő így írja le ezt:

> „Annak is komoly múltja van, mikor a Mónika show-ban fog nélkül cigányok verekednek a képernyőn. Több értelmiségi azt mondta rá, hogy elfogadhatatlan, de ment tovább. […] A sztereotípiák elültetése révén lehet, hogy csak megágyaz a Jobbiknak. […] Számomra nem a Jobbiknál, hanem itt kezdődnek a problémák."

A normalizálás egy másik formája a szakértői szerepek felajánlása a szélsőségeseknek. Mindez dilemmák széles körét veti fel. Egyrészt a szélsőségesek folyamatos részvétele ezekben a szakmapolitikai vitákban önkéntelenül is olyan

17 A 2010-es választási kampány kapcsán például Szabó (2011).

percepcióhoz vezet, hogy kiinduló világképük mindössze egy vélemény a sok közül. A szakmapolitikai megszólalások elfedik a kiindulópontokat, szalonképessé téve a szélsőségeseket. De lehet-e olyasvalakivel mondjuk a cigány gyerekek oktatásáról vitatkozni, aki alapvetően nem tekinti egyenrangúnak a cigányokat?[18] Másfelől azonban a társadalmi viták fontos elemei a nyilvánosságban zajló szakmapolitikai viták. Mikor máskor lennének a szélsőségesek szembesíthetők saját ellentmondásaikkal, adott esetben rasszizmusukkal? Ez a dilemma jól kirajzolódik a magyar nyilvánosságban, és meglehetősen eltérő megközelítésekhez vezetett a teljes elhallgatástól a rendszeres, az alapkérdéseket homályban hagyó szakértői megszólalásokig.

A médiumok egy meghatározó köre, amely a karanténhoz hasonló stratégiákat preferálja, nem kínál fel ilyen szerepeket a szélsőségeseknek. Az egyik szerkesztő így fogalmazott:

> „…semmilyen formában [nem jelenhetnek meg szakértői szerepben]. Ha valakit szakértőként tárunk a nézők elé, azzal adunk egyfajta tekintélyt. Alapból egy tekintélyes helyzetből indul, és a nézők azért jobban megnyílnak a gondolatai előtt."

Más médiumok – például a közszolgálatiak, amelyek szerkesztői hivatalból sem tarthatják a parlamenti Jobbik pártot szélsőségesnek – értelemszerűen többször szerepeltetik őket szakmapolitikai vitákban. A kiegyensúlyozott tájékoztatás követelménye ugyanakkor nem kizárólag a közmédiumokra vonatkozik – a Jobbik például rendszeresen tesz ez alapján panaszt televíziós tudósítások kapcsán, ha az álláspontjukat nem közlik.

Vannak, akik azzal érvelnek: a szélsőségesekkel való viták fontos terepét jelenthetik e szakértői szereplések. A jellemző érvelés:

> „…helyet kell nekik adni. Mert sokszor önmagukat járatják le. Be lehet hívni őket, de szembesíteni kell őket az ellentmondásaikkal. […]
> – Ha ezeket a vitákat, például a reggeli televíziós műsorokban nézzük, használja-e ezt az eszközt a nyilvánosság, vagy kesztyűs kézzel bánik velük?
> – Szerintem ez 2010 után lankadt. Mostanában kevesebb az ilyen visszacsatolás."

Az egyik hírpotál főszerkesztője szerint azonban vita akkor lehetséges, ha a szélsőségesek rasszizmusa is szóba kerül:

> „Nem lehet úgy tenni, mintha a Jobbiknak nem lenne borzasztóan sok szavazója. Az a helyzet viszont, hogy ha megszólalnak, akkor nem lehet elmenni amellett szó nélkül, amit a Jobbik nem kevés társadalmi csoporttal szemben mondott, követett el az elmúlt években. Tehát nem készülhet úgy interjú, hogy a romákkal szembeni uszítások, gyűlöletbeszédek ne kerülnének szóba. Ugyanez vonatkozik a Jobbiknak a szintén virulens, zsidókkal kapcsolatos uszításaira, mint a Gyöngyösi-ügy volt, vagy a melegfelvonulásokkal kapcsolatos megnyilvánulásaikra. Nem lehet a Vona Gáborral a mezőgazdaság aktuális kérdéseiről beszélni. […] Nem lehet szakpolitikai témákról úgy beszélni, hogy ezekről ne beszélnénk."

18 Erre utal például az alábbi idézet: „...a cigány családok egyre abnormálisabb mintákat adnak át egymásnak", és hogy „ezzel a rendszerrel egy »fordított szocializációt« is meg kell próbálni elindítani, ami alapján a bentlakásos iskolákból hazatérő gyerekek olyan alapvető dolgokra is felhívhatják családjuk figyelmét, mint például, hogy meg kell fésülködni, meg kell mosakodni, tisztán kell tartani a házat", lásd http://www.origo.hu/itthon/20100910-vona-gabor-bentlakasos-iskolaba-kuldene-a-cigany-gyerekeket.html (utolsó letöltés: 2014. július 8.).

Ezek a stratégiák abból indulnak ki, hogy statisztikai adatokkal, a korábbi mondanivalójukkal való szembesítésen át a belekérdezésig változatos eszközökkel cáfolhatóak a szélsőségesek. Kevés szerkesztő fogalmazott meg kételyt ezzel kapcsolatban. Az egyik ilyen vélemény szerint:

> „Az a tapasztalat, hogy ezekkel az emberekkel nehéz. Ha racionálisan próbálsz vitatkozni, az ezekkel az emberekkel nem fog menni. Maximum kérdéseket tudsz feltenni, amit a magunkfajta képzettebb emberek értenek […] Ha belemennénk egy vitába, akkor az ő patronjaik sokkal nagyobbat szólnának, és az maradna meg az emberek fejében."

7. Politikai válaszok és médiagyakorlatok: előnyök, hátrányok, dilemmák

7.1. Politikai stratégiák

A politikai praxis maga is bizonytalan a szélsőségesekre adandó/adható válaszok kapcsán. Egy elemzés az alábbi megközelítéseket különíti el: az egyik a szélsőségesek kizárása, karanténba zárása, ami azonban radikalizálhatja őket, ráadásul lehetetlenné teszi a szélsőségesek támogatóinak a politika fősodrába való visszacsábítását. Egy másik a hatástalanítás, abban az értelemben, hogy a többségi pártok elnyomják a nyilvánosságban a szélsőségesek hagyományos témáit, és olyan témákat erősítenek fel, amelyekben nagyobb az előnyük. Ez azonban hosszabb távon – mivel nagyszámú embert érdeklődő dolgot hallgatnak el – a bizalom további csökkenéséhez vezethet. Egy harmadik stratégia a szélsőségesek témáinak adaptációja. Ezek a fősodrú pártok részéről végrehajtott fordulatok ritkán sikeresek, mert a szélsőségesek támogatóit ritkán elégítik ki, és bizonyos fokig legitimálják is a szélsőségesek mondanivalóját. A negyedik stratégiát talán elvszerűségként foglalhatnánk össze: vitába szállni a szélsőségesekkel, fő témáikban is. Az ötödik lehetőség az elköteleződés a tereppel és nagyobb jelenlét a helyi közösségekben – az ebben való előny és a fősodrú politika elidegenedésével kapcsolatos elégedetlenségre építő *anti-establishment* politika a szélsőségesek egyik fő erejét adja. A hatodik megközelítés az interakció: minél szélesebb körben lehetőséget biztosítani a szélsőséges beszéd és tettek áldozati csoportjai és a többségiek között, ami csökkentheti az előítéleteket (Goodwin, 2011).

Az első négy stratégia mindegyikére van példa a magyar nyilvánosságban is (míg az utolsó kettő nem releváns a nyilvánosság stratégiái szempontjából).

A szélsőségesek hozzáférésének korlátozása (vagyis a karantén) a nyilvánosság fősodrában elsősorban Nyugat-Európában gyakorlat. A karantént egyszerre tartják fent az egyes médiumok és a politika is: például nem hajlandók vitaműsorokban együtt szerepelni a szélsőségesek képviselőivel. Ugyanakkor a karantén több kérdést is felvet: az egyik az, hogy nem lehet teljes körű, a web így is, úgy is biztosítani fogja ezeknek az eszméknek a nyilvánosságát. Másfelől a hírpiac logikája könnyen elvezethet egy olyan dinamikához, hogy a szerkesztők úgy gondolják: ha ők nem mutatják be az adott eseményt, de a riválisok igen, alulmaradhatnak a hírversenyben, és ráadásul valaminek az elhallgatásával vádolhatják majd őket.

A szélsőségesek hatástalanításához úgy tudna hozzájárulni a nyilvánosság, ha bizonyos fő témáikban (például a roma közösségek helyzete kapcsán) az eddigieknél kezdeményezőbben lépne fel. Az intézményes folyamatok azonban több értelemben szembemennek ezzel: a magyarországi vezető szerkesztők körében készült interjús kutatások szerint szűkösek a tényfeltáró riportok, elemzések készítésére fordítható források (Hermann & Wild, 2007; Wild & Dull, 2008), és meggyengültek azok a civil tényfeltáró fórumok is, amelyek olykor sikerrel tudták tematizálni a nyilvánosságot (például a TASZ romaprogramja, vagy a Roma Sajtóközpont). Egy szélesebb körű tényfeltáró-elemző munka nem utolsósorban a mélyebb átalakulásokat: a rasszizmus extremizálásának vagy éppen a leegyszerűsítő megközelítések terjedésének folyamatát is módosíthatná.

A szélsőségesek bizonyos szempontjainak adaptációjára is volt példa a magyar nyilvánosságban. Bizonyos értelemben ezt mutatja a „cigánybűnözés" kategória karrierje, míg mások szerint egyes politikai napilapok megközelítés-

váltásában is tetten érhető ez (vö. Zádori, 2010). A szélsőségesek szempontjainak adaptációja végül nagy eséllyel a támogatásukhoz vezet.

A szélsőségesekkel való vita – bár ez nyilván nem elsősorban az újságírók dolga volna – viszonylag ritka a nyilvánosságban. Holott gyakran éppen az újságírók vannak dialógushelyzetben: visszakérdezhetnek, ellenpontozhatnak, felhívhatják a figyelmet az ellentmondásokra. A magyar nyilvánosságban viszonylag ritka ez az újságírói gyakorlat. Ahol mégis használják, ott jellemzően más stratégiát követnek a szélsőségesekkel szemben (például nem hívják be őket élő műsorba). A vitapartnerek és az újságírók kérdéseikkel is ösztönözhetik a nyíltabb vitát – ahogyan ez például a BBC Question Time című, híressé vált műsorában Nick Griffinnel, a szélsőjobboldali Brit Nemzeti Párt vezetőjével történt.[19]

Egy további stratégia lehetne az erejéhez képest ma a közbeszédben messze alulértékelt megközelítés, a nevetségessé tevés. Holott

> „…nézeteik nevetségessé tétele (melyre a szélsőjobboldal leegyszerűsített, dagályos, túlzásokon alapuló és egyoldalú ideológiája lehetőséget is ad) […] sokkal hatékonyabb stratégia lehet, mint a túlzott félelemkeltő próbálkozások. Ebben pedig a politikai szereplőkön túl az oknyomozó újságírásnak is jelentős szerepe lehet" (Juhász et al., 2012: 8).

A kereskedelmi médiumok egy jó része tudatosan nem engedi a felületekre már a Jobbik ideológiáját sem:

> „Azt látom, hogy az elhallgatás a legjobb, amit tehetünk, hogy itt nem megy át a dolog. Ha szembe mennénk a dologgal, akkor lehetséges, hogy az már egy vitatható fellépés lenne a médiától, de még a passzív ellenállást használhatjuk, az elég fontos lehet a Jobbikkal szemben."

> „Mi a szerkesztőtársaimmal együtt azt határoztuk el, hogy karantén. Ha valami olyan dolog történik velük, hogy kiderül, hogy törvényt szegett […] ha negatív a kontextus, megírjuk, de akkor sem nagyban. De egyébként semmilyen módon nem engedjük be hozzánk."

Egy interjúalany a gárdistavonulások kapcsán még egy dilemmát szóba hozott:

> „Nyilván az első, ami felmerül ezzel kapcsolatban, hogy a szélsőségeseknek biztosított médianyilvánosság mennyire segít nekik, hogy kis számuk ellenére nagyobb közönséget elérjenek és megerősíti őket abban, hogy újra és újra hasonló akciókat szervezzenek. Ugyanakkor meg mi történik a másik oldalon: ott vagy egy faluban és felvonulnak a gárdisták, és te összeszarod magad, és azt mondod, hogy és ezt le se szarja senki? […] Az elhallgatás az biztos, hogy segítene, ha nem azt jelentené, hogy magára van hagyva az, aki egyébként ott él a faluban, és azt érzi, hogy egyébként is le van szarva, és azt érzi, hogy az egész országos médiában nem tud megjelenni semmilyen problémájával, de még ezek is ott masírozhatnak, mert az nem számít? Ez elég ellentmondásos."

19 Lásd http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_politics/8321566.stm (utolsó letöltés: 2014. július 8.).

7.2. A szélsőségesekkel folytatott vita

Az egyik fent idézett, a karantén mellett érvelő szerkesztő a Népszabadságot így kritizálta:

> „Hatalmas problémának tartom, hogy a Népszabadság, amely még mindig Magyarország legnagyobb politikai napilapja, rendszeresen és nagy terjedelemben foglalkozott a Jobbikkal. Mégpedig egy olyan alapállásból, hogy elmondja, hogy a Jobbik hol téved, hol hazudik, hol csinál rosszat. A Népszabadság egyetlen dolgot csinált ezzel: a Jobbikot mint politikai márkát bevitte egy olyan olvasóközönség elé, amelyik veszélyeztetett. Hiszen hogyha megnézzük a 2010-es választások végeredményét, azt látjuk, hogy az északi, északkeleti megyékben az MSZP helyét a Jobbik vette át. A szélsőjobbosokkal nem lehet vitatkozni."

A politikai lapok több szerkesztője ugyanakkor azzal érvelt: még ha érzik is, hogy adott esetben önkéntelenül népszerűsítik is a szélsőségeseket, nem tehetik meg, hogy agyonhallgatják őket:

> „Nem gondolom, hogy ha valamiről nem írunk, akkor az nincs. […] Nem tudom, mi a jó stratégia. Csurkát annak idején sokszor berendelték a tévébe, mindenki mondta, hogy ettől lesz nagy a népszerűsége, ehhez képest kiesett [a parlamentből]. Önmagában az elhallgatás szerintem nem jó. Az is biztos, hogy nem kell belőle szenzációt csinálni, de van internet, van Facebook stb. Ha nem beszélsz róla, két perc múlva megjelenik a Kurucon. Az én közönségem nem lesz egy cikk után rasszista, aki eddig úgy gondolta, az meg úgy is úgy gondolja"

– mondja az egyik lapszerkesztő. Egy másik szerint:

> „Karanténba zárhatnánk a Jobbikot, de akkor nem írhattunk volna a gyöngyösi beszédről. Karanténba zárhatnánk a neonácikat, de akkor a februári felvonulásukról nem írhatnánk riportot. Szerintem ez része a magyar közéletnek, és foglalkozni kell vele. Szerintem ez nem népszerűsítés, megfelelő módon kommentáljuk, elemezzük ezeket a dolgokat."

Van, aki a reagáltatás, a vita generálásának híve:

> „A Jobbiktól függetlenül le kellene szokni a sajtótájékoztatókról, az automatikus hírekről, ezzel sok szeméttől kíméljük az olvasókat. […] Működjön egy normális hírszerkesztés, ez az első a dologban. Nyilván egyedileg kell mérlegelni, mert ha Jobbik elcigányozza, elzsidózza, elbuzizza magát, az hír, mert egy magyarországi párt tette ezt. Ha automatikusan nem indulnak be a reakciók, akkor reagáltatni kell, akár érintetteket, de főleg a nem érintetteket."

A televíziók esetében ugyanakkor törvényi kötelezettség a híradókban a kiegyensúlyozás, a közszolgálati médiumokban pedig a parlamenti pártdogma védi a Jobbik nyilvánosságát:

> „Tehát, ha mondjuk a közvélemény-kutatásokban fél százalékon álló szervezet olyan szélsőséges témákat vesz elő, azt minden további nélkül negligáljuk. Ha ezt egy parlamenti párt teszi, akár a parlamentben, akkor nyilvánvaló, hogy azt semmilyen módon nem tehetjük meg, hogy erről nem veszünk tudomást."

Nincsenek felmérések arról, hogy azok, akik a vita hívei, felületeiken milyen mértékben és milyen mélységben bocsátkoznak vitába a szélsőségesekkel. Az azonban bizonyos, hogy tömegével fordultak elő olyan esetek, amikor semmiféle vita nem folyt. A nem megvívott vita ebből a szempontból „dupla vagy semmi" alapon működik. A vitára nem késztetett szélsőséges nemcsak a véleményét mondhatja el egy szakpolitikai kérdésben, de legitimációt szerez pártja többi álláspontjának is – innentől kezdve a rasszista és uszító vélemények is a szalonképes politikai nézetek körébe tagozódnak.

A szélsőségesek támogatását értelemszerűen senki nem vállalná egy interjú során – és nem is feltételezzük, hogy bármely interjúalanyunk maradéktalanul azonosulna a szélsőségesek nézeteivel. Ugyanakkor számos nem reflektált rutin vagy korábban tárgyalt eljárás – mint a szélsőségesek normalizálása, szóhasználatuk és érveléseik részbeni átvétele vagy éppen a szélsőségesség relativizálása – önkéntelenül is támogathatja őket. Bőségesen találkozhattunk az interjúk során ilyen eljárásokkal, kezdve azzal, hogy felmentést kap-e egy olyan szervezet a szélsőségesség vádja alól, amely zsidólista összeállítását, a cigányok munkatáborba zárását követeli, ha történetesen parlamenti párt. Mi a következménye a szerkesztésre nézve, ha bizonyos szélsőjobboldali koncepciókat részben elfogadunk magyarázó elvként, miközben tudjuk, hogy a közönségünk korántsem ebben a szűkített értelemben gondolja ugyanezt a kifejezést? Az interjúkból kirajzolódó mintázatok alapján a szerkesztők egy körénél egyszerre érvényesül a „parlamentipárt-szabály", a szélsőjobboldal bizonyos kategóriáinak (például a „cigánybűnözésnek") részbeni elfogadása, a „vitában legyőzendő elv" (ami igen ritkán érvényesül a gyakorlatban) és érvényesülnek bizonyos erőteljes sztereotípiák is a cigányokkal szemben.

A szélsőségesek hatástalanítására – például alternatív értelmezéseket és eltérő kereteket állítani fel a szélsőségesek által központinak tekintett témákban is – nagyon változatos példákat hoztak a válaszadók. Több interjúalany olyan értelmezési keretbe helyezte a szélsőségesek narratíváját, amely túlmutat az elfogadás vagy a direkt cáfolat, esetleg az elhallgatás logikáján. Ez az álláspont többféle belátásból táplálkozik. Egy televíziós szerkesztő szerint:

> „Az a probléma, hogy ez a fajta gondolkodásmód nagyon tévútra visz valós társadalmi problémákat. A konkrét példánál maradva, hogy ma milyen a cigányság helyzete Magyarországon, ezt nem a bűnözés kapcsán kell értelmezni […] Az, hogy a cigányságnak olyan a helyzete vidéken, hogy egyszerűen egy ma megszülető cigány gyereknek sokkal kisebb esélye van arra, hogy kitörjön a nyomorból, a szegénységből, és hogy felküzdje magát. Ez egy valós társadalmi probléma, és ennek lehetnek olyan következményei is, hogy egy reményvesztett társadalmi csoport [tagjai] esetleg elkövetnek olyan dolgokat, ami helytelen. De ez már valaminek a következménye. Tehát az a probléma, hogy a valódi problémákkal meg nem foglalkozunk, és az egész egy leegyszerűsített, buta magyarázat, amit a szélsőségesek adnak egy ilyen valós társadalmi problémára. És azt látjuk, hogy egyébként a nem szélsőséges válasz is sok esetben álságos, mert inkább a következményét próbálja szankcionálni ahelyett, hogy lehetőséget biztosítana arra, hogy ezek az iszonyatos társadalmi különbségek megszűnjenek vagy legalábbis érdemben csökkenjenek."

Egyik interjúalanyunk a valódi problémák feltárását javasolja:

> „Tiszabőn egy komplett erdő tűnt el, és a szegény lop a még szegényebbtől. Ez egy létező probléma, amivel foglalkozni kell, de nem úgy, hogy a barna bőrű a tolvaj, hanem úgy, hogy

> nincs szociálisan kiutalt fa, vagy már novemberben elfogy, és vagy megfagysz, vagy nem fagysz meg. Amit kapsz, azt inkább eladod, hogy legyen mit enni, és inkább lopsz helyette."

Egy másik szerkesztő szerint a szélsőségesek megerősödése mögötti valódi kérdésekre kellene koncentrálni:

> „Ha pincérnek öltözött emberek járnak fel-alá az országban, az nem biztos, hogy lényeges. Ha tömegesen vonulnak, kifejezetten egy szociális vagy etnikai feszültségektől terhes területen, ahol erőszakká fajulhat a dolog – még csak azt sem állítom, hogy erőszakkal vonulnak, de azzá fajulhat, mert a vonulást magát érezhetik az ott lakók annak – akkor […] ott kell lenni. Akkor meg pláne nem kikerülhető, ha gyakorlatilag állami hatalmat vesznek át. Volt olyan település, ahol a rendőrség szerepét vette át a Gárda. És ez nem is azért fontos annyira, mert szélsőjobboldal, meg gárdista meg stb., hanem mert a magyar államnak a pusztulását mutatja. 2011 tavaszának főszereplője szerintem nem a Gárda volt, hanem a [a belügyminiszter] Pintér [Sándor], mert azt mutatta, hogy a magyar állam tehetetlen."

8. Összefoglalás és következtetések

Magyarországon a 2000-es évek közepétől politikai reprezentációjának erősödésével, támogatóinak megszervezésével és webes hálózatainak kiszélesítésével fokozatosan intézményesült és minden korábbinál hatékonyabb apparátusra tett szert a szélsőséges politika. A különböző felmérések a szélsőségesek iránti kereslet növekedését és az ellendiskurzusok gyengeségét mutatják. Mindez egy szegmentálódó fősodrúmédia-térben és egy sok szempontból erőszakosabb, a politikai ellenféllel szembeni háborús logikát követő politikai világban és közbeszédben zajlik. Mind az interjús kutatás, mind a szélsőséges megnyilvánulásokra adott reakciók elemzése azt mutatja, hogy a szélsőséges beszéd meghatározása ma Magyarországon sok tekintetben a politika foglya. E bélyeget a szereplők szelektíven használják, a rasszista kijelentések nyomán keletkező tiltakozások és viták elsősorban pártpolitikai meghatározottságúak, ami nemegyszer a kérdés bagatellizálásához vezet. Ma Magyarországon gyakorlatilag minimális politikai konszenzus sincs a rasszizmussal kapcsolatos kérdésekben, sőt a többségi politikai elit gyakran rá is játszik az előítéletekre.

További kutatásokat igényelne, hogy a szélsőséges diskurzusok miként érvényesülnek ma a média fősodrában – ennek a szerkesztőkkel készített interjúk kényszerűen csak az egyik oldalát tárhatják fel. Az azonban további kutatások nélkül is belátható, hogy a szélsőségesekkel kapcsolatos szakmai párbeszéd gyengesége, a téma szélsőséges átpolitizáltsága, nemegyszer pedig a rutin-beidegződések a tényfeltárás gyengeségétől a hírforrások korlátozottságáig ma jó néhány ponton járulhatnak hozzá ennek a diskurzusnak a térnyeréséhez.

A szélsőséges beszéd jó néhány kategóriáján keresztül széles körben elterjedt a közbeszédben, és olyannyira megemelte a közvélemény, a média és a jogalkalmazók ingerküszöbét, hogy a hasonló logikára építő, de kevésbé durva megfogalmazások már elfogadottnak tűnnek. A szélsőségesek egyik fő témájával, a cigányellenességgel kapcsolatban a politikai elit nagyobbrészt átengedte az értelmezési kereteket és a diskurzus meghatározását a szélsőségeseknek.

Az, hogy a szélsőséges politika térnyerése visszafordítható-e Magyarországon a tekintélyelvűség, az előítéletesség vagy éppen az elszegényedés és a nyomában járó társadalmi konfliktusok csökkentése nélkül, meglehetősen kétséges. Az azonban igen valószínű, hogy a szélsőségesek tematikáihoz hasonló bemutatások, gondolataik és adott esetben megoldásaik vita és kontextus nélküli bemutatása, olykor pedig az előítéletekre való rájátszás – akár a fősodrú média, akár a fősodrú politika részéről – tovább növelheti támogatottságukat.

A szélsőségesek térnyerésének megállítása hatékony alternatív- és ellendiskurzusok megerősítése nélkül sem valószínű. Ehhez azonban megint csak elengedhetetlen a nyilvánosság: nem utolsósorban az, hogy a legnagyobb

közönségű médiumok vezető szerkesztői elhiggyék, a szélsőségesek kapcsán nemcsak az egymással versengő politikai pártok az autentikus megszólalók, hanem mások is: e beszéd áldozatai és célpontjai, a civil szervezetek, a hatóságok, a szakmai szervezetek vagy éppen az üzleti élet képviselői.

Bár a média fősodrában még a nem is minden főszerkesztő által szélsőségesnek tekintett parlamenti párt, a Jobbik is támogatottságánál alacsonyabb nyilvánosságot kap, a fősodrú média sok más módon, akár önkéntelenül is támogathatja a szélsőséges narratívák terjedését. Az egybeeső napirendek, a leegyszerűsítő bemutatások és a sztereotipikus témaválasztások egyaránt hozzájárulhatnak ehhez. A rasszizmus extremizálása (mintha az kizárólag a szélsőségesekre volna jellemző), a rasszizmus relativizálása, a rasszizmussal kapcsolatos vitának kizárólag a politikai szférába utalása vagy éppen a szélsőségesek normalizálásának változatos eljárásai szintén ezt eredményezhetik.

A szélsőségesekkel kapcsolatos szakmai párbeszéd általános hiányát és az alacsony tudatosságot jelzi, hogy a szerkesztők véleménye nagyon erősen szór abban a kérdésben, hogy konkrét médiumok konkrét kérdésekben vajon támogatják, dramatizálják vagy éppen bagatellizálják-e a szélsőségesek narratíváját. A magyarországi médiumok fősodra az elhallgatástól a velük szemben deklarált (ám annál ritkábban lefolytatott) vitákig meglehetősen eltérő stratégiákat folytat a szélsőséges politika, a nyelv és az értelmezések kapcsán. Egyes médiumoknál jól láthatóan néhány megkérdőjelezhetetlennek tűnő szabály is befolyásolja ezt: ilyen például a parlamentipárt-dogma, amely a Jobbik esetében többek számára megkérdőjelezi, hogy szélsőségesnek tekinthető-e. Más interjúalanyok szerint a párt vagy más, a holdudvarába tartozó szervezetek szakmapolitikai vitákban való kritikus kezelése a szélsőségesekkel szembeni hatékony eszköz – erre azonban igen kevés példa akad.

Vannak ellenben példák arra is, hogy a valódi kérdésekhez és a valódi válaszokhoz való ragaszkodás, a tényfeltáró megközelítések vagy éppen saját sémáink reflektálása miként vezethet olyan szerkesztőségi gyakorlathoz, amely a szélsőségesek leegyszerűsítő magyarázatait relativizálhatja vagy éppen kiszoríthatja a diskurzus főáramából. Az elemzések alapján ma éppen ezek vannak kisebbségben.

Irodalom

Barta Judit (2008): A szélsőjobboldali tematika kezelése a magyar médiában. *Médiakutató*, IX. évf., 4. sz., 51–60. o.

Bartlett, Jamie & Péter Krekó & Jonathan Birdwell & Jack Benfield & Gábor Győri (2012): *Populism in Europe: Hungary*. Demos & Political Capital.

Bernát Anikó & Krekó Péter & Juhász Attila & Molnár Csaba (2013): Túl a cigányellenességen *Élet és Irodalom*, LVII. Évf., 12. sz. (március 22.).

Bernáth Gábor & Messing Vera (2012): Szélre tolva: Roma médiakép 2011. *Médiakutató* XIII. évf., 1 sz., 71–78. o.

Bíró Nagy András & Boros Tamás & Varga Áron (2012): *A szélsőjobboldal Magyarországon. A Policy Solutions politikai elemzése a Friedrich Ebert Alapítvány számára.* http://www.policysolutions.hu/userfiles/elemzesek/A%20sz%C3%A9ls%C5%91jobboldal%20Magyarorsz%C3%A1gon.pdf (utolsó letöltés: 2014. július 8.).

Goodwin, Matthew (2011): *Right Response - Understanding and Countering Populist Extremism in Europe.* A Chatham House Report.

Hermann Irén & Wild Judit: Betegség vagy állapot? Kvalitatív kutatás a magyarországi újságírás problémáiról. *Médiakutató*, VIII. évf., 1. sz., 81–88. o.

Jeskó József & Tóth Zoltán & Bakó Judit (2012): A radikális jobboldal webes hálózatai. *Politikatudományi Szemle*, XXI. évf., 1. sz., 81–101. o.

Juhász Attila (2010): A „cigánybűnözés", mint az igazság szimbóluma. *anBlokk* 4. sz., 12–19. o.

Juhász Attila & Krekó Péter & László Róbert & Molnár Csaba (2012): *Politikai stratégiák a szélsőjobboldallal szemben.* Fókuszban a keresletcsökkentés, http://www.riskandforecast.com/useruploads/files/politikai_strategiak_a_szelsojobboldallal_szemben.pdf (utolsó letöltés: 2014. július 8.).

Karácsony Gergely & Róna Dániel (2010): A Jobbik titka. A szélsőjobb magyarországi megerősödésének lehetséges okairól. *Politikatudományi Szemle*, XIX. évf., 1. sz., 31–63. o.

Monori Áron & Kozma Kriszta: "Ezek az emberek nem tudják elfogadni a szabályokat, nem képesek a beilleszkedésre."

A Mónika-show és a Joshi Bharat című műsorok romaképe 2009-ben. *Médiakutató* XI. évf., 2. sz., 19–33. o.

OKRI (2009): *Állásfoglalás a magyarországi bűnözési helyzetről, az elkövetők etnikai hovatartozásának nyilvántartásáról és a „cigánybűnözésről"*, http://www.okri.hu/content/blogcategory/26/52/ (utolsó letöltés: 2014. július 8.).

Policy Solutions: (2011): *Egyeduralkodó a Fidesz a híradókban.* A Policy Solutions elemzése az országos televíziók híradóinak kiegyensúlyozottságáról, http://www.policysolutions.hu/userfiles/elemzesek/Policy_Solutions_Media_kiegyensulyozottsag.pdf. (utolsó letöltés: 2014. július 8.).

Political Capital (2008): *Látlelet 2008;* (http://www.euroastra.info/files/20081016_eloiteletesseg_tanulmany_081016.pdf (utolsó letöltés: 2014. július 8.).

Political Capital (2009): *Látlelet 2009,* http://hu.scribd.com/doc/31261194/Latlelet-2009-Copyright-Political-Capital (utolsó letöltés: 2014. július 8.).

Szabó Gabriella (2011): VOX POP. *Politikatudományi Szemle*, XX évf., 1.sz., 75–94. o.

Takács Judit & Mocsonaki László & P. Tóth Tamás (2007): *A leszbikus, meleg, biszexuális és transznemű (LMBT) emberek társadalmi kirekesztettsége Magyarországon.* Kutatási zárójelentés. MTA Szociológiai Kutatóintézet Budapest. http://mek.oszk.hu/06600/06640/06640.pdf (utolsó letöltés: 2014. július 8.).

Takács Judit (2004): *Homoszexualitás és társadalom.* Budapest: Új Mandátum Kiadó.

Tauber István (1988): *A cigányság és bűnözés* (jegyzet). Budapest: BM Könyvkiadó.

Tóth András (2013): *A neo-náci fogalom használata a tudományos irodalomban és a nem tudományos publicisztikai véleményekben, hírekben, médiában*, http://www.academia.edu/2651055/A_neo-naci_fogalom_hasznalatarol_2013 (utolsó letöltés: 2014. július 8.).

Wild Judit & Dull Szabolcs (2008): Az elnök emberei – munka közben. *Médiakutató*, IX. évf., 4. sz., 13–21. o.

Zádori Zsolt (2010): *A cigányozás mint társadalom-lélektani szükséglet*, http://hvg.hu/itthon/20100923_ciganyozas_anblokk (utolsó letöltés: 2014. július 8.).

Bernáth Gábor (1968) az ELTE Interdiszciplináris Doktori Iskolájának doktorjelöltje. Messing Verával közösen több, a magyarországi romák médiaképét vizsgáló elemzés szerzője, korábban a Roma Sajtóközpont egyik alapítója, 2003-ig igazgatója. Legutóbbi írása a *Médiakutató*ban: „Szélre tolva. Roma médiakép 2011" (Messing Verával, 2012. tavasz). Email: bernath_g@yahoo.com